

JOAKIN LIZARRAGA, ELKANOKOAREN LIBURUAZ

Donostia, 1980-V-30

Fermin Ixurko

Sei dira txostenaren atalttoak:

1. Lizarraga hunen aurkiketa nola.
2. Nork ekarria zitekeen.
3. Eskuiskribua nolako den.
4. Eskuiskribuan zitatzen den zenbait iturri.
5. Zenbait pasarte autobiografiko.
6. Ematen da hitz-zerrenda ez ezaguna.

1.—Aurkibidea nola

Baneramaten hiru hilabete Aldatzen, (Larraungo herri polit bat da Aldatz.) Noiznahi zenuke ordu apezetxeko liburu gaixoei begikolpe baten emateko, esan zidan emakumezko batek.

Banuke, banuke, erantzun nion, eskatzen zidanik egiteko gogo handirik gabe. Izan ere, orok murrizturiko liburu pilan, zein arrain atera behar nuen nik? Zazpi urte hartan, Gipuzkoako arrotz baino arrotzagoko familia biren peskisan egona baitzen apezetxea.

Konta: Direlako prekaristek, Donostia barna ziren liburu hunen edo horren balioaz galdezka. Eta kontent zartagi ipurdia garbitzeko erabili ez zituztenean. Halabeharrak salbatu du Lizarraga hau. Beste behin egiztatu da harako esankizun hura: Habent sua fata libelli.

2.—Nork ekarria zitekeen

Ene ustez, 1816an, bere jaiterri Aldatzen hil zen Mariano de Muguiro Errctorearena zen. Zer arrazoi dudan horrelakorik finkatzeko? Arrazoirik ez dakit, eskueskribuak ez baitio hitzik. Baina bai aierurik.

Hasteko, bi obra nagusiak zeinetarik hartu baitira eskueskribuko etsenpluak, hots: Martinez de Parraren:

“luz de Verdades Catholicas, Año 1760” eta
 Clausen: “Spicilegium Catechetico-Concionatorium, 1750”, liburu pilan daude, egon ere, “soy de Don Mariano de Mugiuro” jabe-izenarekin.

Ribadeneira, S. Francisco de Borja, eta infinizio bat liburu gehiago, Mugioren izenarekin heldu da halaber.

Bere izen-deiturekin zegoen liburu batetan, prediku-eskema bat aurkitu dut, zeintan, Mugioren letra ezagunaz, jokoari buruzko pasarte hau baitator: “Virtutezco edo cillegui den jocute LAZQUI GUCHI ecusico dituzue munduan, ceren cillegui izateco condicio ascoco bearda. (Aitzinaxago) “Ez du cillegui izatecotan izan bear jocuec pecatuco vide edo ocasio, ez gaiz bide, edo escandalo edo exemplo gaisto; eta ARE GEIAGO etzaio jocu artaic ere calteric etorri bear”.

Orain, bada, nork larraungok erabili du egundaino LAZQUI GUCHI esanmoldea, baizik bere Lizarragan hura irakurtzen zuen Mugiok?

* * *

Bada gehiago. 1797, Pedro de Añibarro eta Joachin de Sarove erakarri zituen Zarautzetik, frantsesek suntsituriko gurutze-bidearen eraikitza. (24 imajina hizkali ziren erreketan.)

Lekukotzat, elkarrekin datzate aipatu frantziskotarren eta Mugioren sinadurak.

Bestalde, Anibarrok ekarri ote zion, bere liburu batetan aurkitu dudana “Copia del decreto real que permite imprimir libros bascongados” delakoa? Mogel-i buruzkoa da.

Ba ote zuen harremanik Mogeekin?

Hunela dio aipatu dekretuak hitzez hitz:

“Don Juan Antonio de Moguel y Urquiza de Marquina en el Señorío de Vizcaya ha representado a S. M. que haviendo trabajado una obra en idioma bascongado despues de haver sido examinada y aprobada por el ordinario de Pamplona, recurrió a ese Consejo pidiendo Licencias necesarias para su impresión; que los juezes se hallaron embarazados para concederlas, por una carta orden que poco después de la expulsion de los Jesuitas comunico a aquel tribunal el Conde de Aranda, en que se mandava a los juezes no dar licencias para imprimir libros *Bascongados*; haviendo dado cuenta al Rey de dicha representación, y enterado su Magestad de no ser aplicable la citada Carta a las circunstancias actuales por los perjuicios que pudieran seguirse de su ulterior observancia, se ha servido resolver, que se permita la impresion de

la enunciada obra de Moguel si no hubo otra causa que la orden prohibitoria expresada para impedirlo, y que el Consejo de Navarra no se oponga en lo sucesivo a la publicación de las obras que se quieren dar a luz, por solo estar escritas en idioma bascongado, siempre que no haya tropiezo en lo substancial de religión, moral, y literatura. Participalo a V.E. de orden de S.M. para su inteligencia y debido cumplimiento por parte del Consejo. Dios guarde V.E.s a. Sn. Yldefonso 29 de Agosto de 1799. Mariano Luys de Urquijo=S.^f Marques de las Amarillas”.

Inondik ere, euskaltzale zen, eta jakitate ez gutitako, Mariano Mugiro, aldatzarra. Aierurik aski, ene ustez, Lizarraga eta Mugiro aldi-kideak —hiru urtez hau zaharrago—, elkarrekin erlazionatzeko.

3.—Esku-iskribua, nolakoa

471 orrialdeko liburu mardula da. Ongi, agitz ongi kontserbatua, eta emaztekiek tirriatuko luketen larruz bildua.

Huna gerria: “Serm. s de Dominic. s per ann. Item de viciis cap. Item de Pass.° D.” Esanik da hunenbestez zer gaiz diharduen. Artarian, guti-gorabehera, bere beste etsenplaretan eman ohi dituen latinezko kontseiluak datoz. Ez dator autore izenik. Urte zenbakia soilik: 1785. Beraz, 37 urte zituen autoreak, 1748an jaiotzen baitzen.

Presiku gairik nabarmentzekotan, aurkibideko bi titulu hauek nabarmenduko nituzke: “Sermo de aliquibus virtutibus specialius acquirendis a viris.”, eta

“Sermo de aliquibus virtutibus specialibus acquirendis a faeminibus”.

Bizio-buruez dakarrena da halaber azpimarragarri. Zazpi prediku, bata baino bestea atseginago, bata baino bestea zalegarriago.

Eguberritakoa da agian giharrena. Zer bihotz isuri hunkigarria prediku horretakoa! Dirudi “primitif” direlakoan pintura bat. Zein poliki dakusan, esate baterako, zer begikaldu plastikoz, Ama Birjina daraman astokoa! “Baut uste animale fortunosoac ere usmatzen duela magestade daramana gañean: Ain grave nola baitoaiepolon polon” (33 orr.).

Aitzitik, ahula da, ahulenetako, Bazko nagusikoa.

Liburu osoko kapitularik alferrena enetzat, harremanez diharduena du. Hasteko, den bitxiena da kapituluko lehen partea, zeintan kontaktzen bait “españoleo zebilzquite (la) Moroac —Clavijokoan— ala nola erbicumeac”.

* * *

Bigarren partea, gutien komentzitzen dutenetakoa da. Hamarrenen kapitulua, bestela ere, beti ikusi izan dut begi etsaiz. Herririk pobreenetan eman

dut ene gaztaroko apezgoa. Bada, ttipienetan ere, behartsuenetan ere —edo beregainki hauetan—, parroki liburu penagarri eta “aborrecigarri”enak, hamarrenetakoak izan ohi ziren-Tazmiakoak teknikoki esateko.

Elkanon halaber. Zer besterik da, izan ere, prediku horren bigarren erdia, baizik orok larrutzen duen nekazariari, arrazoi parrasta baten botatzea? Ordainez, arrazoiak ematen batzaizkio nekazariari. Ihaurtikitzen ez zaizkinean!

Zenbat samintasun gorde ote dago. Autoreak arrazoi gabetzat ezesten duen kexu zahar hunetan: “Erratendena necazarien costus vici dela mundu gucia”!

Nekazarien mingostasun eta frustrapena sendatzeko arrazoimendu propioena ote zen Lizarragaren hau:

“Gueurec, Jauna, inenguinduz Apezlanac. Ori da erratea Zeuroc izainzinatela Sacerdote, ta alas edo olas estaiquela Sacerdotericgabe: solamente bercebatzuc oraicoen lecuan. Baña nola leizque eguin batec officio lurrecoac ta sagratuac? Nola leizque icasi eracutsibeardirenac? Cer indecencia litzaque pasatzea alorretic aldarera? Utzi laiac, alzurra, ta berce officioetaco instrumentuac, ta berla administratzera Sacramentuac, vestitzera ornamentuasantues, ibiltzera elizan aingueru guisa lenchago zebilena lurreco itecoetan lurrecoa becala ciquinduric escuac, ta estaquit nola gañaracoan ere. Certaco darducat claro dena?” (232).

* * *

Itzul nadin harira. Ez dut esanahi, gainerako gaiak ez direnik aipagarri. Bada urtean zeharkako predikuetan makina bat horrialde atsegin. Aspergarririk ere baden bezala. Penitentziako Sakramendura daramate ia prediku guztiek, behialako bide guztiek Erromara zeramaten bezala.

Edozein modutan, konkretua da liburua, herrikoia da. Idaztankera laburreko da, arraiko, zirtolariko ere.

Humore ttanttoak darizkio ez bakan, hala nola Axular gogarazten duen pasarte pipertsu huni:

“(Bizi-estadia ongi hautatzen ez dutenentzat da gesittoa): Bearda estada ere autatu fingerrequi (hots, Jainkoa zerbitzatu ta gloria iragazteko finarequin) ta cein den propioena bacochaindaco finori logratzeko; ezperen adió: esta faltaco norequi gastigatu goraintziac an bera.” (57-58 orr.).

Liburuan gehien miresten dudana, itzulpen lana da. Eskritura Saindutiakakoa. Trinkoak baitira itzulpenak eta sotilak. Nolazpait Axular gogarazten dute. Eztabaidarik gabe, itzulpenak dira liburuko zati landuen eta borobilenak. Ez da miresteko, bestalde, zakukoak ateratzea Jainko Hitzaren bihurtzean. Errespetoaren “casos”, begiramenduaren “utses”, Autoreak bezala esateko.

4.—Esku-iskribuan zitutzen den zenbait iturri

Ez bakan alferrik dakartzan etsenpluak —ez baitira etsenplu, irudipen baizik—, esan bezala, Martinez de Parra eta Claus jaunen baitan aurkitu ditu. Andradek, Ribanedeyrak, eta bestek oraino, burutzen du etsenplu ornia.

Espreski zitutzen du Florez-en *Clave Historica*, ann, 1273 atxekiz. (Etsenplutzat ekarri gertakizunaren egiafedetan, nik uste.)

Teologia baitango iturririk ez dut aipatuko, aipatu beharrik ez delako. Izatekotan, San Buenaventuraren izena nekarke, hunen anitz pasarte dakarelako bizio-buruetan.

Erakargarri litzateke halaber mairuen salbazioari buruz aitortzen edo profesatzen bide duen teologia atzeratua.

Eskritura Sainduko bizpahiru leku, Barradas autorearen argiz argitzen ditu; argitu ere gaurko begiak jasan ez dezakeen argi parrastaz, egia esan, sarri dakuskezuenez.

Pasio Sainduko hutsuneak, “Agreda Serore Venerable”aren errebelapenaz hornitzen ditu.

Etimologi atalean —eta “terminachos”enekoan—, Larramendirengana jo ohi du, eta behin hunela:

“Avaricia, edo codicia, edo Autorebatec diones, guticia, baita oroat nola guti-gucia, ceren gucia guti baizaio berecolai. (Larramendi, *Dictionar. triling.*)” (366).

Emazteki atalean, berriz, Aita Fejjoorengana du isuria, eta Fejjoorik hoherengana, haren: “in theatr.”eko zuhur baino zuhurragoko aburu hau baitakar:

“Disputatzeunte oteden aimberce entendamentu emastequietan nola quizonquietan; bada defendatzen duenic aimberce dutela aiec nola quizonquiez (Fejjo in theatr.) cerengatic alcabo esta ez arr ta ez eme arima, ta arimaren potencia da entendamentua: Emanendu pasionericgabe sententia pleitugontan estenac quizon ta ez emaztequi: Cierito dena da ezi ala nola cembait quizonc baitamate avantalla cembait emastequiri, ala berce cembait emastequiec pasatzentutela cembait quizon prudencian, entendamentuan ta discrecioan”. (344 orr.).

“Da bada tonteria gaizqui erratea generalqui emastequiguendeas ala itsua berchsigabe cein bai cein ez, eta dion becala Autorebatec. (R. Fejjo theatr. crit. defens. faeminar.) nabarmencendire aquian yago gaizqui erretagontan aietas diotenac passione yago.” (347).

Zitatu Iturburureb gardenari igertzen ahal izateko —azken ekarri bi iturramena izan ezik, uraren ezagunegiaz—, lehen erakusburua, etsenpluen gainekoa izan bedi, hala atalaren zabalaz nola beraren dotoretasun eta bitxiaz.

“Ellegatuze confesatzera Apez Jaunbatengana gaste-iduribat presencia ederrecoa; joanze confesatus aimberce becatu, ta ain enormeac, ezi confesoreac errancio, mila urtes vicituric ere etzuque la in cion adiña. Errancio arc, mila urte baño yago tut. Milla urte baño yago? Bada norr zara zu? Ni naiz Demonioa, errancio arc. Emen confesoreac eta i confesatzera? Noizas gueros? Cerc moguitu au? Arc orduan, nindego beira ellegatzenzirenac onara, ta batzuc ni bezain itsusi ariman, ta itzultzenzirela garbi ederr, solo confesaturic errecibitzearequi adsolucioa. Orrgatic etorrinaiz ni ere, albadezaquet logra dicha bera, ta orgatic confesatu naiz nere becatuenpartebates, ta naibadu, confesatucotiot guciac. Orduan confesoreac, bada erranzac au sollic, nere Jaun Criadorea, gaizqui eguindut orren contra, ta damu dut ortas, barcabezada. Ori estut errain nic, erranzue Demonioac, ta joanze andic voladan (II5).

Taiu beroak dituzu gainerakoak. Esate baterako, eriaz ukitzen bezala zuen “gertakizun” bat (“azquen joanden gendamendean, 1613 urtean Madril en aguitua”, bere hitzekin esateko), lilurakeria huts-hutsa da, naiz betor Andraden burujoperekin. Etab.

* * *

Bihoa hurrengo erakusburua Ebanjelioko historiari buruz.

“(…) nola guero naizuelaic Herodesec ilaraci aurr divinoa, argatic (kasu datoari) ibaizitue aimberce MILLA aurr inocente.” (49).

Ebanjelioko hutsuneen betetzeari buruzkoa, Serore Venerablearen testu hau izan bedi: (“Azotucaldi emanziote” mementoan gara):

“Tunica orai diogungai cela dio Agredaco Venerableac ura berbera, ceintas vestitu baizue A, a Birginac aurttoa celaic oñes paratuzuelaic, ta gorputzarequi batec joan omen zen azis ta anditus auchi ta ciquindugabe beñere. Asize edequitzen humil ta obediente Jaun divinoa, ta idurituric ministrogaiei berantzen zuela, edequizite berec indarrca ta prisaca. (Kasu datoari) Gueldituze buluchsiric gorputz utsean, salvo oialgaiec, cein paratubaizitio alaber Ama Santissimac aurra celaic, ta joanbaicire azis berarequi bateo. Prevenituric lancegau paratucizquio Ama prudentissimac decenciagatic, ta onen contra etzute licenciaric ez Deabruec, ez verdugoec, ez lenago, ez lancegotan, ez guero biluci zutelaic gurutzificatzeco, baicic ere naibazute pasatu aguian decente-ongui idurietzun amostraciorenbatera, bereala ilac becala guelditzen-cequizquotela besoac ta escuac dio Agredaco Venerableac, ta nic sinestatzendut, chsaquinic Jan.en amorioa honestidadeari diona.” (448 orr.).

5.—Zenbait pasarte autobiografiko:

bi apuntamendu arras jakingarriak baditut atalito huntan. Bi-biak autorearen izenari dagozkio, eta bigarrena —kapitulu kronologiaz bigarrena—, autorearen jaiotegunari. Inkontinenti damazkizuet.

Lehena:

“Nic cembait aldiz erraten diot nere buruari contsolatzeco, aguian Jang.o onac maite du Joaquin! eta Jang.c maite barimbadu Joaquin, banaique consola: estut adisquide gaichstoa. Cer zaida gañaracoas? Fortunosoia ni banu Jang.a nere! Pensamentuguebequi ta esperanzattoarequi dulzatzen ta arrotzenda biotza edocein affliciotan, eta eldudire bozkariundes beguietara negarr dulceac. Baña contraco aldetic barimbadio bati gogoac, etzara Jangoicoaren, despeitu duzu zeure culpas, ausentatuda, artuzaitu beguietan. Ayené! icaratzenda biotza solamente gogoratzeas. Certaco jaioa ala izatecos?” (182 orr.).

Bigarrena:

“Contatzeco Jesu Christoren pasio ta eriotzearen historia, naiago ta bearrago nuque S. Crancisco Assis (nere izeneco Sanduaren) espiritua, ezi ez Julioaren itztundea, eta mintzaera. (...) Baña (Sanduaren izena badut, bere lla-guen egunean jaioa naiz) estut ordea Sanduaren espiritua, ta biotzaren alaco nobleza. “(419)

(Makina bat buruauste gutiago bazen munduan, beste horrenbeste esan balute beren jaiotegunaz hilezkorrek).

Lehen lekuan ekarririko pasarte autobiografikoari hain estu datxekon beste hau oraino:

“Esta asqui Christoren saldoan contatzea barimbada anchume, ta ez ardi ona, erran becala. Ceintaic otenaiz ni? (...) Bada ontara doae guzia. Penabates gau ta egun antsiauric vici naiz, ay ene Jauna Jesus, salvatucoote-naiz. Jang.en beguietan cer otenaiz?” (173).

6.—Ematen da hitz-zerrenda ez ezaguna:

zeintan ez baitator orain arte Lizarraga baitan aurkituriko hitzik. Azkuek, Aita Polikarpok eta Apezetxea jaunak aurkiturikakorik ustez ez behintzat. (Fagoaga zenduaren zerrenda ez dut ikus al izan.)

Hanbatenaz, beraz, zailago lana, zenbatenaz gai berberak —edo kasi— aztertzen baitira batzuen nola besteen hiztegittoetan.

Arazoa, halaz, guztiz, bestetan zetzan, hots: ea ekarri behar zen halako edo beste halako hitz arrunta. Batipat arras arrunt zirudienan hitzak.

Halakorik ere hartu egin da inoiz, kontestu atseginean balin bazuen kokamendu. Bestalde, zer igurik dezakete ondokoek guk dena emanda? Non-dik atera hainbeste eta hainbeste tesina eta txosten nola etorriko baita?

Utz diezaiegun halatan, kapituluaren zenbakiak ekartzeaz landako lanik ere.

Ehun hitzetik goiti bada bilduman. Adieraz dudatzen banaiz, esaldi osoa ematen dut, uztatzen dakienak uzta dezan.

Aldizkarirako utziz hitz-zerrenda, hitz jakingarriren bat edo beste irakurriko dut soilik; ordea, irakurriko, noiz ere hitz horrek egin baituke bere kafia esanmolde ausart edota historio atseginen baten altzoan.

Eta luzamendutan ibiltzeko, Karamarro-Amak du txanda:

“cangrejo edo Caramarroa dabila guibelca, edo atzerat. Naiomencioten bein eracutsi caramarro-amac humeei ibilcen alcinerat, gaizqui irudizuela, ta peligroso aien ibiltze-modua. Errancioten nola ibilbearzuten; astenzire alcinca, baña icustearrequi ama atzerat, berla aiec oroat. Ez ala, nere humeac, baicic alcinca. Goacen bada; assi ta len becala. Certan paratuze? Ama ta humeac len becala macurr atzerat.” (298)

Txanda, orain, San Antonioren predikuak du:

“S. Antonio Paduacoa predicatzeco cegonbates etze norc aditu, ta joanic itsasbasterrera convidatuzitue arraiac aditzera Jang.en itza. Gauza miragarria! Etorric arrai genero infiniciobat, ta atraric buruac ur-gañera egoncire atento aditzen becala, ta ondorean arturic sanduaren bedecioa joancire barnera cein bere alde. Baña gure asuntoraco balea bale gueldituze nola len, itsasotsoac seguituzue errobatzen, caramarroac edo cangrejoac ibiltzen atzerat, ainguirac irristatzen, olagarroac edo pulpoac apegatzen peñatarra, ta berce guciac ario berera.” (103).

* * *

Azkenik, zilegi izan bekit quizpurr-en ekartzea, Ixurko naizenez neroni:

“Esta sin necoso orrastatzea bilo medianoqui legun ta bardin dagona; necosoago da orrastatzea bilo QUIZPURR nasi aspaldian orrachsac uquitu estuena” (141).

* * *

Nerea izango da hemen irakurri den txostenik xinpleen eta ahulena. Halaz guztiz-barka ahoberokeria—, ez da areto jakintsu huntan, Lizarraga aurkitu berriaz nik baino gehiago dakienik.

Esan dut.

* * *

A

Achanini: ulifarfalla (169).

Adartu:? parabalezazute alcinean vasobatean ardo generosoa, cein costatu-baizio necazariari anitz egin ta neque moldatzen lurra, *adartzen*, garbitzen, ta lanac ematen ardanzeari, biltzen (mahatsa), etc. (52).

Alde: desordenatzendu gucia (gulak), fuera templanza, betorr jatera, betorr edatera, *cer asqui ta asqui alde, cer garai ta garai alde?* (384).

Alquichsela: scabellum pedum (200).

Andientsu: majestaderekin (441).

Aragueia: luxuria (371).

Aragueiti: haragikoi (201).

Arramale: erremala (449).

Arramilleta: lore-sorta (102).

Arranzcai: arrantzako tresna. “S. Chrysostomoc galdeguitendio galanqui, cein da diozuna zuc, Pedro gucis sandua, utziduzula? Cañabera, sareac, barcoa, ta gañaraco *arranzcaiac?*” (214).

Arrcuma: neke:

“baña asco alaco gogaizda epel (nahi, borondate epel) dire Perezoso goiz otzetan erdi lo jaiquinai taez nai daudenen *arrcumac.*” (64).

Arresti: begitartetsu:

“eta bitarte *arresti* alegre amorosas erratenciola” (66, 208 etpassim).

Arrullatu: guapear, bere burua erajutsi:

“berce vicioetas atratzen da cerbait excusa-iduri, estute valio, baña ala itenda: subervoac dio itendueta ezdezaten desprecia, beardela *arrullatu.*” (391).

Aspertu: desahogar(se):

“baña gucietan bearda prudencia, ta caridadea, de manera ezi estaien eguin acarr edo erreprehensioa colera *aspertzeagatic* (297).

Aspinchatu: auspeskatu?

“eta especialqui oracio ta obra onetan bearda garaitu locuma, edo postura necosoan egones, edo chutiric, edo *aspinchatu.*” (399).

Atzeman: ernatu, fruitu eman:

“baña ay cein eraicio chipia! Cein izanda causa? Francotan ez *atzemanez* edo ernatus ceape aziacbiotzean (89).

“Azia bera da, itza Jangoicoarena egobatetic doaiena berbera da, ta alaere batean *atzematendu* graciaren medios arguitus entendamentua,

moguitus biotza; bercebatean guelditzen da utsal deus berritugabe (99).”

Auno: koldarkeria. (Nagikeriaren) Bederatzigarren (alaba): da *aunoa*, edo cobardia (401).

B

Bagade: uhin barna (30, 303).

Baieta: bai emate:

norc naidio zervitzatu Jang. ai? Nic bai, nic ere bai, nic ere bai, erraindute guciec. *Baieta* merque (333).

Bam bam bam (beti garrac) (129).

Baque-aldi: tregua (168).

Bapedra-ren arima (94).

Baratze-belar: arbusto (89).

Baratz: geldiro (58).

Barnaestalia: misterio. Trintateren misterioa edo *Barnaestalia* dago izatean irur batean (195).

Beaquidez: en atencion a.:

ezi oredestinacioaren videa estoaie gendaquien *beaquidez*, baicic Jang.en gtiaciaren, etc. (58).

Beguitarte: facciones: fala nola Semea iduribaize lazqui Amari aurpegiaren *Beguitartean*, colorean, edertasunean, etc. (464).

Bereganic beregana: (Judas) len ainguiruttobat lurrecoa, guero zapobat liquits ocagarria. Cer diferencia *bereganic beregana* (91).

Berorde: especie:

ezperen barcatzenbaituzu sentidoac divertitus, jan edanes, aitus, jarduquis, ibilis, ta icusis nola nai, bilducouzu azi eraiquiaren guisara, joainda gogoa betes especie edo *berorde* gaichstoës, atz eman ta azicoda malicia, ta erdicoda becatuas (121).

Bezala (221): (hemen soilki *bezala*, beste lekuetan *beçala*.)

Bideicabezqui: ugari:

bideicabezqui Jang.c emanbezote ondasun yago ta yago (343).

Borboraca cerio odola (449).

Bortizquiro: trágikoki? Ilzelaic bada Jesus ain *bortizquiro*, auchizio eriotzeai bere punta zorrotza, etzezoten sentirazi aimberce bere hume maiteenei (78).

Botradaca: otso kolpeka:

orgatic da conveni artzea lenetic vicimodubat moderatua erdicoa, ez gueiegui erchia, ta ez gutiegui, ezi fervoreain *botradac* estire iraupetsu; eta obeda mediano constante, ezi orai anitz, ta guero baterez (401).

Bururdico: edredón:

sagubat sentitzeas *bururdicoan* lotsatzendirenoc (200).

C

Carachori ? alare ain sreno (galvide eman duena) nola baliz *carachorien* chiruca (247).

Carmenco ? esta sarna, ez *carmenco*, ez pocio ain gaistoric, nola becatu mortalea arimañdaco (293).

Cascazapo: tortuga? O! eta onera ala dena baliz gaitzeraco ala! baña ah cembat direnac laneraco ta oneraco gueldi *cascazapoen* guisa, dire erbien ta galgoen guisa zalui gaistaqueriaco (400).

Caso aida: adinazak:

Pedro lo. Icusteunzie au pachorra? Biramonean ilbearr, ta ain arro?
Caso Aida: esta aitzen ere (77).

Catalunia-co Viscorraí (25): **Catuli:** katilu. Ez da errata, bariantea baizik.

Contrestatu: buru egin, kontra egin (123).

Cozcorr(ardo): ardo arrancioa baño yago pitarrac, *cozcorrac*, ta farrascac (65).

CH

Chinchurria: latines deitzen da gula (387).

Chistetto: xehadura (=detalle)? (77).

Chsarrechi(ezin), "Arrasteatu" (ezin): inbestigable:

o Jang.enchsaquintasun gora ta barna! Cein incomprehensibleac diren beraren juicioac, ta *chsarrechistaizquenac* beraren videac! (39).

Chufeatu: listukatu? Iraindu (22).

D

a) **Dateque** (326): Behin aurkitu dut.

b) **Desaurade:** desarreglo:

baña gucien gaichstoena da gorputzaren *desaurade* macurr lissiatua gaitzera (63).

Doain ofratu: oparitan eskaini:

eta errancio Jesusec (leguenartibati), beira, ez erran niori, baicic joan ta

aguerzaitte Sacerdoteai, ta ofrazozu Moysesec manatuzuen *doaina* testimoniota (61).

Doanditu: goraiatu:

bere arimac *doanditzendu* Jang.a (361).

Doatsuera edo bienaventuranza (361).

E

Eder-itsusi: amor propio?

Dio ere (S. Buenaveburak) (luxuria) dela zaldi frenoicgabecoa becala galtzenbaita furiarequi aldapabera; ala ura auchiric alquearen, beldurraren, modestiaren, ta *eder-itsusiaren* frenoac doaie itsuturic vide gaduas (377).

Eguberri: orgatic ongui deicenda gure uscaran egungau *eguberri*, edo egun berri, berritubaizitue Christoc bere jaiotzarequi egunac ere, ta demborac, ta gauza guziac (35).

Eracutsia: exhibicionista:

baña idazu persona juiciosoa... Izainda alquecorr, modesto, cortes..., ez alquegabe, *ez eracutsia*, etc. (167).

Erdara: hizkera:

baña leproso daucanai sarturic zain ta ezurr-munetaraño bere culpas sucarr venenatu eriozcoa (lizunkeriazko sukarra), idurizaio *erderagau* (garbitasunaren gainekoa) an berce munducoa, etc. (66).

Erratza: ? Latines ta erdaras persona humanoa duzu oroat nola beracha, affablea, humila, *erratza*, on-tzarra, etc. (209).

Erregaera: erriego: cein dire virtuteac jαιο ta aziestaizquenac Jesusen odolaren *erregaeras?* (411).

Esne-guende: lacticinios (106).

Esquinancia: eskilantza, angina:

dio lenic (S. Buenabenturak) dela (gula) nola *esquinancia*, edo chinchurrico mina propioqui (387).

Estalquintza: estalki:

ezdezaquet utzi advertitzeco beardela izan atencio ta zelo decencia gucias arimaren penan, estaien obra misericordiascoa (ostatu ematekoa) itzuli *estalquintza* condenacioscoa, ta ciquintegui aterrbea (325).

Estargoa: gula (384).

Estenqueriac(bearr): gauza desegokiak:

cer lastima litzaque bada ellegabaledi templo materiale icustendugungau izatera abreen tegui, aldareen lecuan gambelac, ornamentu ta vaso sagratuen lecuan apareju ta *bearrestenqueriac* (184).

Ezcutarma:

alanola duenac Erregueetaic bere etorquia, daramalaic Erregueen insignia ta *ezcutarma* noblea (97).

Ezinde: ahuleria (348).

F

Fado: frinko, garbo:

gauza guzietan bearda vicitasun justobat bere neurrian, itendena indaien *fadorequi*, ta ez il ila (183).

Fidande: fidantza (61).

Fierratu: minkar:

cembat ardo on itzulidire hozpin *fierratuac!* (401).

Futfut: huts:

gende vono-utsa gucis da miserable (...) munducoec ere ezaunduric aien antustea, irri ta desprecio iteunte nola cañabera utses, nola ichaurr *futfutes* (308).

G

Gaitzartu: besteren onez eritu (Invidia bada (...) persona villauen etica ta tistica rabioso, *berceen ones gaitzarcenduena* (bearbaitu ustu arras christioac biotzetic) (43).

Gaitzeraguille: fômes peccati:

guci guciec Adan ta Evaren hume becala dacarte berequi aien desobedienciaren effectoa cutsus becala, generacios ta castas, becatu originalarequi bateo inclinacio gaichstoa *gaitzeraguillea*, sucarría, ta becatugaia (371).

Galmende: desolacioa:

egun berriz erratendiate (Apostoluei) icustenduzielaic desolacioaren, edo *galmendearen* abominacioa (317).

Galquidatu: lur jo:

dañu gularenac sei dio direla: laurgarrena ondasunen *galquidatzea* (390).

Galtier: galdun, galtzaile (250).

Galtzacorda: cáliga:

estazu nai gaistoa viciquidea, estare humea, estare nirabea, estare echea, estare tresena, estare atorra, estazu azquenean gaisstoa nai *galtzacorda*, eta alaere naiduzu izan gaisstoa vicitza, ta arima gaisstoa? Estima otoi vicia yago ezi *galtzacorda* (332) (1).

(1) Axularrek *zapata* dakar San Agustinen textu berean.

Galyurr: caldurr (117).

Griego(su).

Gosetiro: antsiarekin:

ala nola olloac baitoazi artus ale-picorrac *gosetiro*, beiratugabe cein escuetaic elduzaioten (modu berean hartu behar du eliztarrek predikua) (101).

Gozaera: onkailu:

murmuracioa, atoz zu orai plazara (...) Zu jardukiaren gatza, zu janaren postrea, zu diversio gucien piperra, zu lan gucien *gozaera* deicen echebarnetan, carriquetan, campoetan (72).

Gudari: edo peleazalle (365).

Guenasi: agitación?

Baña nere atencio gucia darama Christoren lo egotegarrec sereno aimberceco *guenasiain* erdian (68).

Guezurrac: gezurti orde:

icustenda (...) batzuc guciac onac, amoltsuac, edo humillac...; bercebatzuc guciac guezurrac (59).

Guizarco: varonil:

dio ere dela pereza letargoainguisa, (...) erremedioa da erresoluciobat *guizarco* sin valientea (402).

Guizona: guizona uscaras gucia ona, edo gure itz ona, edo alaco gauza ona (209).

Gurpe: poma:

al rebes cembait zarr badire secula ondugabe, len verde, orai ustel, ta ondu ez, gurbeac becala (177).

Gurutzada: deicenda gurutzadacoa (Bulda), ceren onen graciaic baitire iduri-tuac emanziorenei goratuzelaic *gurutzada* (358).

Gurutzalapil: cara o cruz:

bercebatzuc vici gucian dabilta jaiqui erorca aldaquetan, ain fite nigarrres, ain fite irriabarres; salvatzecos ebec bearda izan fortunaz, eben salvacioa doaie *gurutzalapil* (358).

I

Ibileria: callejeo:

alferqueriai darraizquio atzetic ta saietsetaic (...) *ibileria*, embusteria, triposqueria, etc. (309).

Ilcara: erdi-hila:

Ilcara dago fedea, edo es asqui vici? (411).

Ichsticatu: zapali, prensatu:

inchsticatzen matsa (53).

Ilberri, iltzarr, ilbete, iluts: ilarguia becala aldatzen dela tontoa, dio Espitu Sanduac (Eclli 27) *ya liberri, ya iltzarr, ya bete, ya iluts* (221).

Iluncara: ilunxko (85).

Importacio: garrantzi:

(ez fruituric atratzea dago) guti barnatzean gauzen *importacioa* (54).

Iraunde: iraupen (165).

Irurquide: trinitate:

trintateren izengan daique itzuli gure euscaran irurtasuna, edo *irurquidea* (195).

J

Jaun goico (196): Forma horretako leku bakarra.

Joanquera: ibilkera:

gorputzaren aldeco gauces antuste izatea, nola indarres, nola irudias, nola talleas, nola bercelako on-iduries, parte da engañua, parte simplequeria, parte reteria, etc. (362).

L

Lagotero: adulón (284).

Laguncoi: jendarteko:

guizona da animale-motabat *laguncoia* (366).

Lagunquida: adikidetasun:

egungo leprosogarrrec ezanduric bere laceriain andia, ta alcaizun bortitza, ezin atra gendeen alcinean, ezin goza berce guizonen *lagunquida...* nolaco ansia bidezue garbitzeco? (62).

Latzcara: nekoso:

eta *latzcara* iduribadu ere (kofesatzeak), esta errealqui sobra, beira-tzen bada ongui (31).

Laueretan oguei (207).

Legarauquiro: legitime (certaverit):

eta S. Pabloc dio, estela corona, baicic peleatzenduenaindaco *legarauquiro* (160).

Lembiz:

Ala izaindire azquenac lembiz, ta lembicicoac azquen (94).

Lendu: aurreratu:

eta *lentzen* direla, Christoc erran becala, arrapatzera catedrac Jangoicoaren erreinuan guizon galduac, ta emastequi infameac (116).

Liquirdatu: enviscar(se):

perezac indiotte lequedabat ceintan dauzquioten *liquirdaturic* becala escu, oñac, ta gucia ongui iteco (400).

Lollo ? Christoren alorra da Eliza, alargatan gucietaic da, on ta gaichsto; bada grano, bada agotz, bada ilaun, bada *lollo*, bada ilindia, bada zizaña bere (253).

M

Maguira, maguiratu: maginaratu:

ta itzuliric S. Pedrogana errancio, itzulazu zeure ezpatoi bere *maguira* (426).

Baña ala nola orduan manatubaicio *maguiratzeco* bere *ezpata* (113).

Maindreco: oial:

eta inguratuzue oial edo *maindrecoes*, zuec deiceunziena mayolatzea (36).

Malhurreria: zorigaizto, ezbehar: (Aita Polikarpo osotzen dut):

icustenduzielaic galmendearen abominacioa lecu sanduan, dio Christoc Judioei, orduan igues oianetara, ezi elduda azquen *malhurreria* (318). Ah cer exempluak paranezazquen emen, banu dembora, eritasun, lace-ria, desastre, ta *malhurreria* genero gucietai (176).

Mendu: haserre:

ocurrizenda ira edo *menduaren* tirricacioa, etc. (122).

Muchsiu: jauna?

berriz Pedro guechsurr, *muchsiu* trampa, veleta, berecoi ta apasionatu-gaiec: certaco tuzu? (344).

N

Nacaitz (ukan): kupida ukan:

o concienciaren gracia, *ezpaitu* beldurric iltzeas, ez vicitzeco ere *nacaitzic*, erranzena S. Martines (73).

Naguicara: lazo:

baña errepugnatzendelari *naguicara* (pentsamendu txarra) ta ez ain vizcorrqui nola beartzen, orduan izainda leve descuidoaren ariora (119).

Naigarri: opagarri:

gaitzac orrequi (Jaunarekin) dire on dulce *naigarri* (182).

Nasi: mixtum:

ezi Jaunaren escuan dago caliza ardo puroarena beteric nasis, eta saietstudu arat onat, baña esta ustu arren ondarra, edanbeatu lurreco becatari guciac (ps. 74) (71), (Plenus mixto).

Nerduca(n): nuen hitza:

bada aditzegontas (aditzeas obeditus) *nerduca* (53).

Nolanaiaic. gogara direnak:

munducoen aisurac, gustoac, ta nolanaiaic (175).

O

Onetsia (maite): kutuna:

zu zara nere seme *maite onetsia* (196).

Otapurr: apur:

(arrazoi betea du Aita Polikarpok; errata da *atapurr*).

P

Pataratero: itxurati (304).

Plautu: suntsitu, ezabatu:

biz comparaciotaco, Erregueren esposa izambearduenari, edo solamente maiera convidatuai atrabalequio sarnabat itsusia, naiz sendaturic artaic, ez berla atrevileique presentatzera, aliqueta *plautu* arteo señaleac eta cuntzeac (293).

Plegu: era:

naitut ecarri emen beraren itzac, naiz ez seguitu predicuaren ordena ta aria gucis, ezi esta assuntoa au caso iteco itz eguitearen maneras edo *pleguas* (112).

Pompari: ponpazale (37).

Prego: banco:

entregaracicio premio aguindua *pregoan* (343).

Q

Quejos (esan):

Daique erran deus ontan Nausi Jangoico onaren *quejos* (386).

Quinola (335): karta jokoan darabilten terminologia. Berdin esan bedi *pericon*, *pericain* (260) hitez.

S

Salsa: (S. Bernardoren) = gose ona (386).

Secura: sekate, legorte:

chipreco Islan ce *secura* bat andia, ta orrtaic peste bat lotsagarria (189).

Semin: erdimin:

eznuquenai gogoradaquizien emen (Jesusen jaiotzean) *seminic*, ciquintasan, ta gañaraco miseria darraizquionetaic becatu originalai (35).

Sencilde: xalotasun (348).**Son:** soineko:

cembates habilago den ucatzendiona bere tripai, *soñai*, diversioei, convenienciei, ta humeei ere, emateco Jang.ai pobrea baitan? (223).

Sorcara: sor samar (260).**Suplitu:** ornitu, ugaldu:

aietaic (igorri diluviotic salvatuzire zorzi personetaic) *suplituze* berriz mundua.

T

Trast:

trast auchiric instante viciaren ari-birua (368).

Tripili trapala:

ta diru guciac urtiquizitue (Jesusek) *tripili trapala* (124).

U

Ubarne: profundum:

Non absorveat me profundum, neq.e urgeat super me puteusos os suum, cio Davidec, Eznadiela ondatu *ubarnean*, eta ezdezala erchi butzuac agoa ene gañean (32).

Uboil: ubel?, polea?:

ala nola errotabatera urbil doaiena vicitzes, lembicico gauetan novedade itendio urain arroitua, ubolain, arriain, ta clascaín ibiltzeac (281).

Utsgune: leku, utsarte (128).

Z

Zangoza: norc icustean Xavier mutico gastea asitzen Xavierren, estudiatzen *Zangozan*, pasatzen Iruñera videgoieic barna; guero ya andiago lucitzen, ta garbeatzen Parisco Ciudadean, etc. (7).

Zaranda: irazki:

quidari itsuac, elchobaten pasatzeco maunca edo *zaranda* billatzenducienac, ta bitarteco iresten camelloac (69).

Zarretsiric egon: inveterado:

irugarrenac (Lazarok, hobian ehortzirik ia laur egunez) significantzendu dagona sarturic, ta *zarretsiric* costumbre gaistoan (314).

Zorrquindio: zor?

pasatuei (urteei) beiraturic icuscodugu... gure ganic anitz obligacio bai, baña correspondencia on guti, asco becatuen zorr berriac lenecoen gañetic: becatuic ingabe ere anitz *zorrquindio* (333).